

FARKLI DİNİ İNANÇLARA MENSUBİYET İTİBARIYLA TÜRK HALK İNANÇLARI ÇALIŞMALARINDA METOT VE TEORİ

Dr. Yaşar KALAFAT

Farklı dini inanca mensup Türk kesimleri arasında yapılacak halk inançları çalışmalarında uygulanacak metot ne olmalıdır? Metotsuz çalışılmayacağı gibi, metot farklılıkları bazen teorik çelişkilere yol açabilir. Biz bu bildirimizde merkezi-ne hristiyan Türkleri daha ağırlıklı olarak da Gagauz Türklerini koyduğumuz metot ve teori tartışmamızı halk inançları zemininde yapmaya çalışacağız.

Türk tarihine 4 bin yıllık bir geçmiş biçilirken ve ilk dini inançların ilk insanla birlikte başladığı kabul edilirken, Türklerin IX - X yüzyılda tanış oldukları VII. Yüzyılın tezahür ürünü olan Muhammediyattan evvel de dini inançlarının olduğu muhakkaktır. Buna göre Türkler, buldukları coğrafyaların yurtluk ettiği asgari 4 bin yıllık süredeki inançların şu veya bu nisbette saliki oldular. Kitap ehli olarak bilinen dinlerle ise, muhakkak tanıştılar. Bu dinlerin neler olduğu üzerinde durmak metot çalışmaları itibarıyla şimdilik pek de önemli değildir. Ancak teori olarak başlangıç tarihinin Türk Ata olması gerektiği düşüncesindeyiz. Bu düşüncemize haklılık kazandıran yeteri kadar bulgu mevcuttur. Bizi daha ziyade halk inançları tesbitleri ilgilendiriyor. Bu takdirde Hz. Türk'e, Hz. Yasef ve Hz. Nuh'a varan bir süreç için 4 bin yılın pek az olduğu da bir hakikattir. Şu bir gerçektir ki, "Türk Ata"

kültü, Uluğ Türkistan'da sadece halk arasında değil, aydınlar arasında da canlılığını korumaktadır. Mayıs 1998 de Almatı'da yapılan 1. Uluslararası Türk Medeniyeti Kongresi'nde, Türk tarihinin başlangıcı, Türk töresinin koyucusu, Türk birliğinin ilk sağlayıcısı, Türk ruhunun ululuğu gibi konular itibarıyla her vesileyle siyaset adamları, Üniversite yöneticileri, akademisyenler, dompra ustalarından Türk Ata'yı duyduk dinledik. Türk Ata konusunda biz de kendimizce çalışmalar yaptık. Biz teoride Türk Ata'yı başlangıç, Töre de Türk Ata'nın akaidinin esas aldığımızı belirtip metot konusuna geçmek istiyoruz.¹

Uygulanacak metotda, halk inançlarını dümene geçirip İsevi, Musevi, Muhammedi ve ilahî dinlere mensup Türklerin bu günden başlayıp belirtmeye çalıştığım geçmişine doğru yola çıkmak gerektiği kanaatindeyim. Alalım Gagauz Türkleri'ni, **Gagauzlar** konusunda çalışmanın, ortak Türk dilinin yaşamakta olduğu itibarıyla bir avantajı var. **Gregorvan Türkler** için bunu pek söyleyemeyiz. Metot şu şekilde uygulanabilir. Ortadoks olan Gagauzların Hristiyanlık içerisindeki inanç farklılıkları belirlenmelidir. Daha sonra Gagauzlarda görülen diğer ortadokslarda görülmeyen dini inanç ve dini uygulamalar tesbit edilebilmeli. Böylece Türk ortodoksisi-

nin özellikleri, halk inançlarından hareketle ortaya çıkarılmış olacaktır. Sonra da, farklı inanç ve uygulamaları Gaguzların bugünkü inançlarına nereden taşıdıkları üzerinde durulmalıdır. Gagauz Türkleri Hıristiyanlığa Musevilik veya başka bir din üzerinden mi geçtiler? Bu günkü inanç yapılanmalarına Musevilik'in katkısı oldu mu? Bize göre bütün Gagauzlar olmasa dahi, büyük bir kısım Gök Tanrı inancından hemen sonra Hıristiyan oldular. Bu noktada Ortodoks Gagauz Türklerinde yaşayan ve diğer Ortodokslarda görünmeyen eski Türk inançlarının izleri özel önem arz etmektedir.²

Semavi dinlere, kendilerinden evvelki semavi dinlerden geçen inanç ve uygulamaları, onların ilahi kitaplarından takip mümkündür. Bu husus bildirimizin konusu kapsamına girmemektedir. Semavi dinlerden mesela Muhammediyata girmiş bid'at, hurefelerin tesbitinde ayet ve hadisleri ölçü olarak almanın mümkün olduğu söylenir. Bu bir gerçektir. Ancak gerek ayet ve gerekse hadislerin anlamlandırılmasında bazı ilgililer itibarıyla birlik olmadığından, din dışı olarak kabul gören hususlarda da birlik pek yoktur. Bu konu da bildirimizin öncelikli meselesi değildir.

Farklı dini inançlı Türk kesimlerinde, eski ve yeni inançları bakımından halk inançları karşılaştırması yapılırken hangi konu ve kodlara yer verileceği bahsine geçmeden evvel Gregoryan Karay Türk inanç örnekleri üzerinde durmak istiyorum. Metot geliştirilip esasları belirlenirken uygulama alanı kapsamına; Tengricilik, Manihizm, Lamaizm, Budizm inançlı Türkleride doğal olarak alacaktır.

Hıristiyan Bulgar Türklerinin Türk Dünyası itibarıyla hazin akibeti, taassup ve bilgisizliğimizin bir sonucudur. Bu sonucun vebali öncelikle Anadolu Türklerine aittir.³ Biz kısaca Gregoryan Türkleri'nin sertüvenine bildirimizin konusuna esas teşkil etmek üzere değineceğiz. Hıristiyan Çuvaş Türkleri ve Hıristiyan Yakut Türkleride bu metotla incelenebilir.⁴ Çuvaşlar ve bilhassa Yakutların dini tarihine bakarken halk inançları güzergahından gidip, Tengricilik veya Gök Tengri inanç sistemine ulaşmak daha kolaydır.⁵ Belki de bu metot ilkin Çuvaşlara uygulanmalı, elde edilecek veriler diğer farklı inançlı Türk kesimlerine uygulanabilmelidir.

Gregoryan hıristiyanlığı, bilindiği gibi İznik Konsülünden sonra oluştu. Gregori tarafından tesis edildiği bölgede diğer halklarla birlikte çoğunluk Türklerden meydana geliyordu. Bu kilise etrafında Hıristiyanlığın bu mezhebi tezahür ederken cemaatinin muhtemelen % 60-80'i Türk boylarından ve daha ziyade de Oğuz Türklerinden meydana geliyordu. XIX yüzyıla kadar devam eden bu cemaat yapılanması kapsamında Gregoryan kilise mimarisi, musikisi, dili, el sanatları vs. gelişti. XIX yüzyılda bu cemaat kapsamında Ermeni milliyeti fikri inşa edilip geliştirildi. Gregoryan inançlılar arasında Türkçenin bu derece güzel kullanılması ve yaygın oluşu edebi ve müzikal Türkçe eserlerde başarılı oluşları, başka türlü izah edilemez. Gregoryan Türklerin tarihi geçmişine bu kısa deyişten sonra konumuza geçelim.⁶

Gregoryan hıristiyanlığının diğer hıristiyan mezhepleri itibarıyla karakteristikleri nelerdir. Gregoryan hıristiyan-

lar aralarında dini kültür itibariyle farklılık arz ediyorlar mı? Yapılması gereken halk inançları itibariyle bu tesbitlerdir. Gregoryonlarda veya onların bir bölümünde halk inancı seviyesinde yaşayan ve diğer hristiyan mezheplerinde olmayan hususların tesbinden sonra, bu inanç ve uygulamalardan hangilerini Gök Tengri dini ile eşdeştirebiliriz.⁷ Bunlardan çok tipik olan birisi Koçlu - Koyunlu - Atlı mezar taşlarıdır. Uluğ Türkistan'ın Orhun - Yenisey boylarında gördüğümüz bu mezar taşı biçimlerini sadece Türklerin bölgelerinde görebiliyoruz. Bu taşlardaki ok, yay, kılıç gibi motiflerin Azerbaycan ve Anadolu'daki örneklerinde bu motiflerin altına ayet türünden Muhammedi ibareler, Gregoryan hristiyanların bölgesindeki benzeri örneklerinde ise, bu motiflerinin altında haç türünden İsevi işaretler görülmektedir. Bu tarz mezar taşı diğer hristiyan mezheplerinde görülmediği gibi, başka bölgelerin Grigoryanlarında da gözlenilmemektedir. Bu tesbit bizi, mezar taşları mimarisini esas alarak halk inançları itibariyle farklı inançlı Türk kesimlerine uygulanacak metoda götürebilir. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür.⁸

Musevi inançlı Türklerden Karaylar/Karaimler eski Türk inançlarını tevhit inancı Musevilik içerisinde mecz ederek yaşatmaktadırlar. Karay halk inançları incelendiğinde diğer Musevi inançlı toplumlar arasında görülmeyen halk inancı unsurları görülebilmektedir. Bunlardan; su, ateş, ağaç ile ilgili olanlarını biz tesbit etme imkanı bulduk.⁹ Bu inançlar Türk halk kültürü içerisinde kült oluşturan ve eski Türk inanç sistemi, Gök Tengri dininin temelini teşkil

eden inanç ve uygulamalarıdır.

Bu örneklemelerden sonra, üzerinde durduğumuz metot uygulamaya konulurken nelere bakılmalı ve nasıl bir sıralamaya tabi olunmalıdır. Bize göre; Allah, Peygamber, melekler, şeytan ve cinler'e, Gök ve Gök cisimlerine, tabiat olaylarına, mevsim merasimlerine, uğur, uğursuzluk, kişiöglü, Atalar, doğum, evlenme, ölüm, bereket gibi hususlar konu başlığı olabilirler. Mesele, Türklerin dini tarihleri itibariyle de birlikliliklerini ilmi ve gerçekçi olarak sağlayabilmektedir. Bu amaçla halk inançlarına kaynak olan her esere ve vasata baş vurulabilir. Sahanın yardımcı bilim dallarından, bu konuda da istifade edebiliriz. Büyü, fal ve benzerleri ise, tali araştırma dalları olarak düşünülebilir.

Hristiyanlaşan Türkler ve hristiyanlaşarak kimlik değişimine uğrayan Türkler konusu apayrı bir meseledir. Bu bahsin konumuzla ilgisi, alanda çalışma yapmak için, yeterince malzeme bulunabileceğidir. Konunun tanıdığım en usta ismi merhum hocam Prof.Dr. Mehmet ERÖZ'dür.¹⁰ Namık Kemal Zeybek ise bu konuda bilgi verirken;

Tarih içinde, Türkiye'ye doğudan ve batıdan dalgalar halinde; Oğuzlar, Uzlar (Avrupa'dan gelen Oğuzlar), **Peçenekler** ve **Kıpçaklar** yerleşmişlerdir. Bunların çoğu **Hiristiyan** olarak gelmişler, Bizans ordusunda "Türkopol" denilen birlikleri oluşturmuşlardır. Öte yandan krallık kuracak kadar yoğun şekilde bazı bölgelere yerleşmişlerdir. Sözgelimi Trabzon, Rize, Gümüşhane ve Artvin'de; Bayburt ve Kars'ın bazı bölgelerinde ve Erzincan yörelerinde yerleşen **Hiristi-**

yan Kıpçaklar bir yandan Bizans'ın uçlarını korurken, öte yandan 9 uncu, 10 uncu ve 11 inci yüzyıllarda, 2.5 yüzyıl süren bir Ortodoks Kıpçak Krallığı kurmayı da başarmışlardır. Bugün hala bu bölgelerde bin yılı aşan Oğuz Türkçesi etkisine rağmen, Kıpçak Türkçesi özelliklerini koruyan ağızların var olmasının anlamı da budur. Sonradan bu bölgelere Çepni gibi Türkmen boyları yerleşmişse de buradaki ağızların Kıpçak özelliği çok fazla bozulmamıştır.

Bu gerçekleri bilince, Müslüman Oğuz Beylerinin "Kafirlerle olan savaşlarını" anlatan Korkut Ata Hikayelerindeki "Kafir Beyleri"nin adlarının neden Türkçe olduğu, cevapsız bir soru olmaktan çıkar. Sözgelimi "Kıpçak Melik" bir kafir beyidir. Kıpçak Melik, Hristiyan olduğu için kafir sayılmıştır. Yine, Hristiyan Trabzon Hükümdarının kızının adının neden "Selcan Hatun" olduğu da kolayca anlaşılır. Bu gerçeklerin ışığında şu "Pontus meselesi"nin yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Acıklı bir öykü olarak söyleyelim ki, bugün de Türkçe'den gayrı bir dil bilmeyen ama Hristiyan olan "Gürcistan Urumları" Yunan hükümetinin atak girişimleriyle Rumca öğreniyorlar. Yunanistan'da eğitime tabi tutuluyorlar ve gözümüzün önünde Rum milliyetine ithal ediliyorlar. Vaktiyle "Bunlar Rum"dur diye Yunanistan'a gönderdiğimiz Karaman ve Talas Hristiyanları gibi...

Tarihte böyle şeyler olur. Bu milliyete mensup olan, bir başka milliyetin kültürünü benimseyerek o milletin unsuru haline gelebilir...¹¹ demektedir.

NOTLAR

- 1 Yaşar KALAFAT, "Türk Tarihi Araştırmaları Doğrultusunda Halk İnançlarının Önemi" **"Türk Medeniyet Tarihi, Dünü Bugünü ve Yarını, Sempozyumu** 21-23 Mayıs 1998 Almatı - Kazakistan
- 2 Yaşar KALAFAT "Doğu Anadolu ve çevresinde Ortodoks Gagouz Türklerinin Dini izleri" **Anadolunun Kapısı Türkiye'nin Tapusu**, Ankara, 1983, sh.67-125.
- 3 Şükrü Kaya SEFEROĞLU "Bulgar ve Kurt Türkleri" **Türk Kültürü**, Nisan 1983, s.240, sh.207-215.
- 4 Yaşar KALAFAT "Çuvaşistan - Başkurdistan - Tataristan" **Türk Dünyası Araştırmaları** Nisan 1998 s.119, sh.69-82.
- 5 Yaşar KALAFAT, "Tengricilik" **Diyanet Aylık Dergi**, Temmuz 1998, s.91, sh.18-22.
- 6 Abdurrahman KÜÇÜK, **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Ankara, 1997.
- 7 Yaşar KALAFAT, "Doğu Anadolu'da Gregoryan Türklerinin Kültürleri," **GAP ve DAP Projeleri Çevresinde Van Gölü Havzasının Yeri Sempozyumu**, 23 Ağustos 1993, Ahlat, sh.91-105.
- 8 Haluk ÇAY, **Anadolu'da Türk Damgası. Koç Heykel Mezar Taşları ve Türklerde Koç - Kovun Meselesi**, Ankara, 1983.
- 9 Yaşar KALAFAT, "Doğu Anadolu Çevresinde Karaim-Hazar Türkleri'nin Dini İzleri" **Anadolu'da Türk Mührü**, Ahlat, 20-23 Ağustos 1992. sk.67-125.
- 10 Mehmet ERÖZ, Hristiyanlaşan Türkler, Ankara, 1983.
- 11 Namık Kemal ZEYBEK, Türk Olmak, Ankara, 1997